

híresztelések következménye, melyek főként vélt tilalmakkal és azok elképzelt következményeivel foglalkoznak.)

A kastély materiális sivársága érzelmi ragyogással bír a falubeliek szemében; egy kendő, egy főkötő, egy magasba ugró küldönc homályos fényképe (Gardena egyetlen dokumentuma Klamhhoz fűződő hajdani kapcsolatáról) devocionáliák, mint a kitüntetések, lobogók, pártjelvények az irodalmon kívüli világ számára.

Félénk hivatalnokok a Kreml falai mögött: hétköznap nem is láthatók, de ettől nem lesznek kevésbé hatalmasak a lakosság szemében. Akár eleget tesznek a tömegek a számtalan rendeletnek, határozatnak és szocializmusépítési kötelezettségnek, akár kibújnak alóla a maguk ravaszságával – már pusztán az ezzel járó kivételekkel is nő a tribünök kádereinek hatalma. Az ezt követő erőszakdemonstrációk már előkészített talajra hullanak: betömik a rendszer hézagait, és realizálják a tőle függők tehetetlenségét.

Kafkán túlmenően – a viszonyok megváltoztatásának útja a kizsákmányoltak féltelmén keresztül vezet. Lemondani egy oltalmazó, közmegegyezésen nyugvó világról, ez az első elutasítása az uralmi kapcsolatoknak, a bizalmatlanság kinyilvánítása minden rezsimmel szemben.

A KASTÉLY-ből vett idézeteket Rónay György, a MI AZ IGAZSÁG SANCHO PANZA ÜGYÉBEN? szövegét Tandori Dezső fordításában közöljük.

Mezei Árpád

KAFKA RÖVID TÖRTÉNETEIRŐL

Kafka rövidebb történetei együtt huszonöt íves könyvet töltenek meg. Van köztük néhány soros, és van negyvensoros. Ebben a tanulmányban azt igyekszem megmutatni, hogy messzemenő különbözőségük ellenére a történetek igen szorosan összetartoznak, sőt egyetlen logikai fonálra felfűzhetők. Világos, hogy ezzel a tárgyalással a történeteket nem merítettem ki, minthogy egyezéseiket mutatom meg, és figyelmen kívül hagyom különbözőségeiket.

A fonál, amire a történeteket felfűzöm, a következő.

A vallás és a tudomány egyetértenek abban, hogy a világ, amelyben élünk, hierarchikus felépítésű, alacsonyabb és magasabb létszintek különböztethetők meg benne. A tudomány szerint a magasabbak az alacsonyabbakból fejlődnek ki, a legmagasabb az ember és az emberi társadalom. A vallások szerint ennek ellenkezője érvényes, az alacsonyabbak keletkeznek a legmagasabból emanáció útján. Azonban vannak tanok és szerzők, akik szerint mindkét irány lehetséges. Az arab filozófus Alfarabi szerint a létrán felfelé és lefelé is lehet haladni. Hasonló tételt találunk a XII. század körüli kalabista könyvben, a BAHİR-ban. Leibniz szerint evolutio mellett involutio is van.

A történetek ezzel a kérdéssel foglalkoznak. Alapmegállapításuk az, hogy minden

emelkedés lehetetlen. Az egyedül lehetséges változás a süllyedés, ami után minden újra felszállás elvetélt kísérlet marad.

Induljunk ki az *ADD FÖL!* című néhány soros történetből. Az elbeszélő idegen városban a pályaudvart keresi, és észreveszi, hogy vonatja rövidesen indul, sietnie kell. Szerencsére egy rendőrrel találkozik, akit megkérdez. – *Tőlem akarod megtudni az utat? – Igen – mondtam –, mert magam nem találok. – Add föl, add föl! – mondta, és nagy lendülettel elfordult, mint aki nem akarja, hogy nevetni lássák.*” (Tandori Dezső fordítása.)

A szöveg nyilván szimbolikus. Valamilyen célhoz vezető útról van szó, amit egyedül nem találhat meg az ember. Az arra hivatott irányító azonban nevetve elutasít. A felfelé, a célhoz vezető út így meg nem található. A *VÁROS CÍMERE* történetben azután Kafka határozottan bekapcsolódik a probléma évezredes irodalmába. A Babel-torony építéséről van szó. Itt a cél világos: az ember egyenrangúvá akar lenni az istennel. Az eszme oly grandiózus, hogy ha egyszer felmerült, az ember róla többé le nem mond. A módszer a történet szerint meghatározott: a tudomány az, ami a problémát meg fogja oldani. Minthogy jelenleg a tudásunk nem elegendő, legjobb várni a munka megkezdésével, közben mellékkérdésekkel foglalkozik a város. Bizonyos idő múlva már világos, hogy a probléma megoldhatatlan, de addigra mindenki az előkészületeken dolgozik, és így a terv feladása lehetetlen. A várost a legenda szerint végül valamilyen hatalom fogja elpusztítani.

Eszerint az emelkedés lehetetlen, ha a cél bűnösen túl magas. Az *EGY FALUSI ORVOS* szerint bizonyos formában mégis elérhető, és volt kor, amikor az emelkedés meg is történt. Azonban közben az ember lesüllyedt, és így lehetetlenné vált.

Az *EGY FALUSI ORVOS* a *KIRÁLYOK KÖNYVÉ*-ben szereplő Illés próféta történetének mai változatát tárgyalja. A próféta a *KIRÁLYOK KÖNYVE* szerint halott gyermeket támasztott fel, és végül tüzes szekéren a mennybe emelkedett. A falusi orvos a mai kor prófétája. Beteg gyermekhez hívják, de lova éppen kimúlt. Váratlanul egy durva fickó érkezik, két nyilván démoni lóval, és így a doktor elindulhat. A leírásból világos, hogy a durva fráter az ördög. A doktor megérkezik a beteg ifjú házához, ahol az egész család és sok falubeli fogadja. A gyermeknek nagy nyílt sebe van, kisujjnyi nagyságú kukacokkal (amire a tanulmány végén visszatérek). A család a doktort levetkőzteti, és a beteg mellé fekteti. Közben egy dalt énekelnek, aminek refrénje: „*Hisz' csak orvos, orvos ó!*” (Gáli József fordítása.) Világos, hogy itt prófétára volna szükség. Fokozatosan mindenki elveszti hitét a doktorban, aki végül meztelenül menekül a démoni lovak egyikén. Szemben a prófétával, aki tüzes szekéren a mennybe jutott, a démoni állatok a végtelen jeges úton a semmibe viszik.

Mennybemenetel helyett tehát pokolra jutás van. A büntetés valamennyire indokoltnak tűnik: az orvos háttérbe szorítja a papot nagyon is elégtelen tudományával, amiben ő maga is kételkedik.

Ezekben a történetekben az emelkedés és süllyedés problémája egyedi, kivéve a Babel-torony történetét, amelyben az emberiség problémájáról van szó. A *KÍNAI FAL ÉPÍTÉSE* viszont egy meghatározott kultúra, meghatározott nép története. A történetben előfordul a feltevés, hogy a nagy fal tulajdonképpen a Babel-torony, de az elbeszélő elutasítja a feltevést. A Babel-torony alapozása volt rossz, viszont ötven évvel a fal építése előtt intenzíven kezdtek az építéssel foglalkozni, és így mindenki teljesen tisztában van az alapozás módzataival. Ennek ellenére az derül ki, hogy a fal is megoldhatatlan. Feltehetően ezért van, hogy a vezetőség apró, összefüggés nélküli szakaszokban építte, ami viszont értéktelenné teszi a védelem szempontjából. De

ez a védelem is problematikus. A közhit szerint az északi nomádok ellen védene, de az előadó déli, ahová a nomádok soha el nem juthatnak, és így az is kétséges, mire jó az egész. Feltehetően a vezetőséget éri valami felsőbb megvilágosodás, de az előadó senkit nem talált, aki bármit tudott volna is a vezetőségről. Lehet, hogy a császár, aki-ben a nép hisz, létezik, de lehetetlen, hogy egy alattvalójával személyes kapcsolatot teremthessen. A környező arisztokrácia érdekei mások, az apparátus végtelenül bonyolult.

A végkövetkeztetés az, hogy a kormányzat problémáját eddig egy kormány sem oldotta meg, és egy nép sem volt, amely kormányzatát ebben elegendően támogatta volna. Azt, hogy ennek mi a következménye, a történet nem tárgyalja. A kérdés viszont a középpontba kerül a nagy fal-történet egy töredékes változatában és a RÉGI HISTÓRIÁ-ban. Ezekben a lényeg az, hogy teljesen démoni barbárok tanyáznak a császár palotája körül, és fekete nyilaikkal lövöldöznek rá.

A kultúra tehát visszasüllyed a legsötétebb barbarizmusba. A KORMÁNYOS-ban pár sorban a probléma lényegéről van szó. A hajó kormányosát egy nagy, sötét alak félrelöki, rátapos, és átveszi a kormányt. A kormányos hívja az embereket, és kérdi: *En vagyok-e a kormányos? Az emberek fáradtak, kevés érdeklődéssel igent mondanak.* Azonban a nagy sötét alak rájuk kiált: *Ne zavarjatok – mire az emberek végleg hozzá szegődnek, és visszamennek helyükre.* A történet a bitorló erejét és a legénység gyengeségét hangsúlyozza, a kormányos gyenge ellenállása azonban ugyancsak eléggé nyilvánvaló.

Ennek ellenére törekedni kell az emelkedésre. Az UTRAKELÉS néhány soros történetében az elbeszélő nyergeltet. A szolga kérdi, hová igyekszik. A válasz: *„Innen el, csak így érkezhetek célomhoz”.* Újra a szolga: *„Ismered tehát célodat?”* Válasz: *„Innen el; ez a célo.”* (Tandori Dezső fordítása.) Viszont A SZOMSZÉD FALU az elbeszélő nagyapja szerint oly nehezen érhető el, hogy a normális rövid emberélet ahhoz nem elegendő. A HÁZASPÁR-ban egy üzletembernek kritikus időkben személyesen kell meglátogatnia üzletfeleit. De a látogatás számtalan okból sikertelen: a konkurens már befészkelte magát, az üzletfél már szenilis, és nem lehet vele beszélni, a fia beteg, és így a látogatási idő tökéletesen alkalmatlan. A végkövetkeztetés az, hogy ennek ellenére a klienseket látogatni kell. A HASONLATOKRÓL szerint a bölcsek azt ajánlják, lépünk át egy magasabb világba. De ez csak hasonlat, ilyen világ nincs, és ez nem segít minket reális napi bajainkban. Valaki azt mondja: kövesd egyszerűen a bölcsek tanácsát, és akkor te is hasonlattá változol, megszabadulsz a földi bajoktól. Egy másik megjegyzi: de ez is csak hasonlat. Az első válasza: *„Nyertél.”* A másik: *„De sajnos csak a hasonlatban.”* Az első: *„Nem, a valóságban; a hasonlatban veszítetél.”* (Tandori Dezső fordítása.) A nehezen értelmezhető történetből csak annyi derül ki, hogy a józan hitetlenség, a ragaszkodás a tényekhez sem ad bizonyosságot.

Felsőbb hatalmak nincsenek, de vannak démonok, mint ezt az EGY FALUSI ORVOS-ból megtudtuk. Az EGY CSALÁDAPA GONDJASzerint van egy kísértet, cérnaorsóhoz s rajta cérnához hasonlatos, aki csak árnyékszerűen létezik, de elpusztíthatatlan. Az elbeszélő a BOLDOGTALANSÁG-ban ugyancsak lát kísértetet, és megállapítja: az, hogy valaki nem hisz a kísértetekben, nem használ a kísértetek ellen. Ezeket az ő szorongása teremti. A KESELYŰ-ben a keselyű tépi az elbeszélő lábát. Egy arra menő ajánlja, hogy lövi, és hazamegy fegyveréért. A keselyű erre belemarja magát az elbeszélőbe.

Az emelkedés lehetőségébe magában foglalja, hogy Kafka nem hisz a hierarchikus rendben. A kísértetek ennek a hitetlenségnek következményei. Azonban ha emel-

kedés nem lehetséges is, talán lehetséges a süllyedés. AZ ÁTVÁLTOZÁS a süllyedés alapformája. A családi konstelláció olyan ellenséges, hogy egy fiú svábbogárrá változik, és meghal. A süllyedés sem megoldás, hanyatlást jelent. AZ ÚJ ÜGYVÉD, dr. Bucephalus, az ókorban Nagy Sándor legendás lova volt. Most, hogy nincs Nagy Sándor, aki kardjával utat mutatna India felé, csak egy ügyvéd. Poszeidónról azt hiszik, ő az óceánok ura (POSZEIDÓN). Valójában adminisztratív igazgató, elsüllyed az akták között. A BLUMFELD, AZ ÖREGEDŐ AGGLECÉNY-ből kiderül, hogy az idő maga az, ami süllyedéshez, hanyatláshoz vezet. Az egyed kiszámíthatatlanul bonyolult jelleget nyer. Ugyanezt a problémát AZ AGGLECÉNY BALSORSA teljes egyszerűséggel, néhány sorban adja elő.

A lesüllyedés sem vezet megoldáshoz. AZ ODÚ egy kisebb ragadozó története, aki tökéletes föld alatti várat épít magának, rejtett be- és kijáratokkal. Az állat monológja éles elméjű megfontolásokat tartalmaz az eszményi védelem lehetetlenségéről: „Némely csel persze olyan ravasz, hogy magamagát hiúsítja meg...” (Eörsi István fordítása.) A roppant erőfeszítéssel és megfontolással felépített vár befejezése után arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a tökéletes védelem problémája megoldhatatlan. Ehhez járul, hogy az állat öregedni kezd, és az idő, mint láttuk, hanyatlást hoz. A szorongás, a keselyű, amiről már volt szó, az állatban is belül van.

A JOZEFINE, AZ ÉNEKESNŐ, AVAGY AZ EGEREK NÉPÉ-ben felcsillan valami remény. Az egerek között születik egy énekesnő. A történet ugyan szinte elképzelhetetlen precizitással az egerekről szól, de ugyanakkor hasonló precizitással a művész szerepét tárgyalja az emberi közösségben. Jozefine hiú és beképzelt, de bizonytalan, minthogy helye a közösségben nem teljesen tisztázott. Csipogása olyan, mintha általa a közösség közölne valamit az egyedekkel. Azonban Jozefine mindenképpen halandó, mulandó, és az egereknek nincs történelmük. A felemelkedés az állati sorból az emberi felemelkedés analógiájaként a téma a JELENTÉS EGY AKADÉMIA-NAK című történetben. Az állatkereskedő Hagenbeck expedíciója elfog egy majmot, aki kétségbeesetten keresi a szabadulást. Rájön, hogy az egyetlen lehetséges út az emberek lehetőleg teljes utánzása. A majom változatlanul mint majom gondolkodik, az emberi cselekvést és gondolkodást természetellenesnek, nevetségesnek tekinti. De kényszerhelyzetben van. Először az ápolót utánozza, majd egyre következetesebben tanulni kezd, végül eléri egy átlagos európai kulturális szintjét. Megjegyzi, hogy számára ez semmi, csak annyi értéke van, hogy sikerült kiszabadulnia a teljes rabságból.

A felemelkedés tehát látszólagos. Maga a majom nem tekinti annak, számára ez csak szerep, amit kiszabadulása érdekében játszania kell. – A felemelkedés mint valódi fejlődés, problémamegoldás a tárgya az EGY KUTYA KUTATÁSAI-nak. A kutya a kutyaállapotot tökéletesnek tartja, de eltér kutyatársaitól abban, hogy az alapkérdéseken tépelődik. A legmélyebb metafizikai probléma számára az, hogy a táplálék honnan származik. Az egész történet azt szuggerálja az olvasónak, hogy végső fokon az emberi filozófia kérdései is ugyanezt tartalmazzák.

A leszállás és felemelkedés problémái a halállal kapcsolatban tevődnek fel. Az állattörténetek erős racionalizmusával szemben Kafka tézisei a halál kérdésével kapcsolatban teljesen irracionálisak. A GRACCHUS, A VADÁSZ Gracchusa átlagember, vadász, aki balesetben meghal, amit éppúgy elfogad, amint az életet is elfogadta. Azonban váratlan fordulat következik, a hajó, amely a halál birodalmába vinné, utat téveszt, és Gracchust nem viszi ki az emberi világból. Évszázadok óta tévelyeg az emberi világban.

A halál sem tud kivezetni abból a létszintből, amit az egyed elfoglal. A felszállás a halálból még mitikusabb történet tárgya. A SÍROK ÓRE történetben az új fejedelem megvizsgálja, kinek mi a feladata. Az ÓRról azt hiszi, a sírokat védi a betolakodó idegenektől. Az Ór szerint erre nem volna szükség, senki sem zavarja a régi fejedelmek sírjait: a halottak akarnak éjszakánként kitörni az életbe, neki ezt kell kemény küzdelmek árán megakadályoznia.

Az élők nem halhatnak meg, és a halottak nem kelhetnek életre. A végkövetkeztetés mindebből az, hogy nincs kapcsolat a hierarchia különböző szintjei között. Így tehát a kommunikáció az emberek között sem lehetséges. A MINDENNAPI ZÚRZAVARban ketten egyszerre keresik egymást, és így természetesen nem találkozhatnak. A HÍD egy szakadékot hidal át, ahol senki sem jár. De egyszer egy ember mégis rálép, és a híd meglepetésében beszakad. S ha egyszer mégis létrejön egy kapcsolat, akkor ez a KERESZTEZŐDÉS-ben előadott eset szerint katasztrofális. A történet előadója örökölt egy állatot, ami félig macska, félig bárány. De a macskarész növekszik benne. Nyilván meg kellene ölnie a szörnyet, de családi örökség, nem teheti.

Egyszerű megoldás tudomásul venni a kapcsolat lehetetlenségét. A könyörgés is hiábavaló, a tűzifa-kereskedő nem hitelez. Bele kell nyugodnunk, hogy az eseményeket kívülről szemléljük, ablakon át az utcát, mint a SZÓRAKOZOTT KITEKINGETÉS embere. Magányos egyed sétájából hazatérve hallgathatja a zenét a szomszéd kertből (ÚTBAN HAZAFELÉ).

Azonban ez a kívül maradás fokozatosan a skízis határai felé vezet. A SZOMSZÉD szinte iskolapéldája a paranoia felé vezető állapotnak. A szomszéd az üldöző. Ez a kulcsa Kafka intenzív érdeklődésének a jog, a törvény világa iránt, ami A PER-ben csúcspontot ér el. A PER-ben a főszereplő végig nem tudja, mi bünt követett el. Az ÜTÉS A NAGY KAPURA ugyanezt a kérdést tárgyalja. Az elbeszélő nővére séta közben szórakozottan mintha megkopogtatta volna a ház kapuját, de lehet, hogy meg sem érintette. Azonnal megindul az elbeszélő ellen az eljárás.

A bűn és bűntudat mélyebbre ható tárgyalását adja AZ ÍTÉLET: az apa éles kritika után fiát fulladás általi halálra ítéli. A fiú vízbe ugrik. Kafka tuberkulózisban halt meg, ami fulladást jelent. Az apa-fiú kapcsolat negatív voltát látjuk a TIZENEGY FIAM-ban is: egyik sem kielégítő. Levendellel közösen írt könyvünkben kifejtettük, hogy a tbc keletkezése mögött rendszerint az anya áll. Az A KICSI NŐ című történet szerint az elbeszélőt egy idegen nő a városban gyűlöli, állandóan kifogásolja, reális okok nélkül. A nő aktív, makacs, amilyen – megfigyelésem szerint – a tbc-beteg anyja.

Az idegen kicsi nő Kafka anyja.

Most visszatérek az EGY FALUSI ORVOS-ban a páciens sebének ujjnyi nagyságú kukacaira. A Tbc-intézetben, ahol dolgoztam, a kitűnő igazgató igen büszke volt arra, hogy a betegek felvilágosítását milyen kitűnően megszervezték. Miután meghallgattam részletes beszámolóját, odamentem egy teljesen átlagos, felnőtt férfitbeteghez, és megkérdeztem, mekkora egy tbc-bacilus.

Ujjnyi nagyságú, válaszolta.